

МОТИВАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Домброван Н. В., Пономаренко А. Ю.

У статті зазначено, що в умовах війни РФ проти України більшість провідних країн світу під час формування державної системи протидії тероризму посилює, насамперед, силову складову. Однак, урахувавши кількість терористичних атак, які відбулись у світі протягом останніх років, значне збільшення використання терористами сучасних технологій, а також негативні психологічні наслідки терору для населення, на перший план виходить проблема визначення особистісних передумов тероризму, зокрема мотивації до вчинення терористичного акту, що сприятиме розробці системи нейтралізації відповідних мотивів та своєчасного виявлення ознак можливих терористичних загроз.

Мета статті - виокремлення сутності та змісту мотиваційних передумов сучасного тероризму.

Обґрунтовано, що поведінку терориста можуть визначати мотиватори, які впливають на процес прийняття своєрідних рішень та спонукають до безпосередньої терористичної діяльності, а саме: зовнішні мотиватори: актуалізуються на рівні певної терористичної організації; суспільні конфліктогени; внутрішні мотиватори: поведінкові деструкції та девіації, особистісні потреби і злочинні наміри, жага до помсти та матеріального збагачення тощо. Зазначено, що без мотиваційного потенціалу (актуально-пріоритетних мотивацій функціонування у сучасному соціумі) терористів здійснювати специфічно-негативну та деструктивну для соціуму терористичну діяльність неможливо, оскільки така діяльність досить мінлива, агресивна й має низку суспільно неприйнятних наслідків. Процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності, насамперед, детермінується актуалізацією потреб, цілей та мотивів, які набувають значущості залежно від особистісних уподобань терориста та особливостей перебігу терористичних дій. Мотиваційні передумови сучасного тероризму (мотиваційний потенціал терориста, його мотиви до терористичної діяльності, процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності) формуються на основі особистісних характеристик терористів, особливостей їх функціонування в соціумі та перебігу суспільно-політичних й економічних процесів. Для подолання чи нейтралізації проблеми тероризму,

зокрема, вкрай важливо урахувати його мотиваційні передумови, оскільки це дасть змогу прогнозувати та ліквідувати можливі причини виникнення тероризму, розробити дієво-ефективні стратегії боротьби з цим деструктивним явищем.

Ключові слова: тероризм, терористична діяльність, мотивація терориста, мотив, мотиваційний потенціал, мотиваційні передумови тероризму.

Dombrovan N. V., Ponomarenko A. Yu. Motivational prerequisites for modern terrorism

The article states that in the conditions of the Russian Federation's war against Ukraine, most of the world's leading countries, during the formation of the state counterterrorism system, strengthen, first of all, the force component. However, taking into account the number of terrorist attacks that have occurred in the world in recent years, the significant increase in the use of modern technologies by terrorists, as well as the negative psychological consequences of terror for the population, the problem of determining the personal prerequisites of terrorism, in particular the motivation to commit a terrorist act, comes to the fore development of a system of neutralization of relevant motives and timely detection of signs of possible terrorist threats.

The purpose of the article is to highlight the essence and content of the motivational prerequisites of modern terrorism.

It is substantiated that the behavior of a terrorist can be determined by motivators that influence the process of making unique decisions and encourage direct terrorist activity, namely: external motivators: actualized at the level of a certain terrorist organization; social conflict generators; internal motivators: behavioral destruction and deviations, personal needs and criminal intentions, thirst for revenge and material enrichment, etc. It is noted that without the motivational potential (actual-priority motivations for functioning in modern society) of terrorists, it is impossible to carry out specific negative and destructive terrorist activity for society, since such activity is quite changeable, aggressive and has a number of socially unacceptable consequences. The process of formation and development of motivation for terrorist activities is primarily determined by the actualization of needs, goals and motives, which

acquire significance depending on the personal preferences of the terrorist and the specifics of the course of terrorist actions. The motivational prerequisites of modern terrorism (the terrorist's motivational potential, his motives for terrorist activity, the process of formation and development of motivation for terrorist activity) are formed on the basis of the personal characteristics of terrorists, the peculiarities of their functioning in society and the course of socio-political and economic processes. To overcome or neutralize the problem of terrorism, in particular, it is extremely important to take into account its motivational prerequisites, as this will make it possible to predict and eliminate the possible causes of terrorism, to develop effective and efficient strategies to combat this destructive phenomenon.

Key words: terrorism, terrorist activity, terrorist motivation, motive, motivational potential, motivational prerequisites of terrorism.

На сьогодні, в умовах війни РФ проти України більшість провідних країн світу під час формування державної системи протидії тероризму посилює, насамперед, силову складову. Однак, ураховуючи кількість терористичних атак, які відбулись у світі протягом останніх років, значне збільшення використання терористами сучасних технологій, а також негативні психологічні наслідки терору для населення, на перший план виходить проблема визначення особистісних передумов тероризму, зокрема мотивації до вчинення терористичного акту, що сприятиме розробці системи нейтралізації відповідних мотивів та своєчасного виявлення ознак можливих терористичних загроз.

Питання передумов тероризму вивчали українські вчені, зокрема Кудінов С. С., Іванова Н. Г., Морозов О. М., Рижов І. М. та ін. [1, 2, 4-6]. Вони, зокрема аналізували як соціальні, так і психологічні аспекти виникнення, функціонування та нейтралізації терористичної загрози. Приділяли увагу питанням функціонування особи за таких обставин та загалом розвитку правової політики з формування антитерористичної компетентності в Україні.

Потреби сьогодення зумовлюють нагальну необхідність виявлення мотиваційних передумов тероризму, що сприятиме розробці дієвої системи нейтралізації терористичної загрози.

Отже, виходячи із актуальних потреб функціонування соціуму в умовах війни, визначимо мету пропонованої статті наступним чином: виокремлення сутності та змісту мотиваційних передумов сучасного тероризму.

Для реалізації зазначеної мети використаємо системний, функціональний та антропосоціальний

методологічні підходи, які дадуть змогу комплексно дослідити питання виникнення, перебігу та нейтралізації мотивації тероризму, а також застосуємо загальнонаукові методи дослідження, зокрема такі як: науковий аналіз, синтез, порівняння та узагальнення теоретико-емпіричних матеріалів, їх інтерпретація. Така науково-практична синергія сприятиме всебічному вивченню мотиваційних передумов терористичної діяльності.

Насамперед, слід зазначити, що у межах реалізації «Концепції боротьби з тероризмом в Україні» (затвердженої Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019), визначено завдання із запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, зокрема й такі: своєчасне виявлення осіб, які причетні до міжнародних терористичних організацій чи терористичних груп або висловлюють терористичні наміри; викриття діяльності терористів щодо підготовки або вчинення терористичних актів; удосконалення методик пошуку й оброблення інформації щодо осіб, причетних до терористичної діяльності [3].

У цьому аспекті виокремлюються такі основні напрями:

- перший - виявлення маркерів підготовки до вчинення терористичного акту;
- другий - встановлення можливої причетності певної мотивованої особи до його здійснення.

Що стосується першого напрямку, то у його межах важливо визначити можливі мотиви до вчинення терористичного акту та відповідні їх прояви в поведінці особи, що, насамперед, свідчать про його підготовку. Також доцільним буде моніторинг інформаційного простору щодо поширення специфічного контенту (зокрема, це можуть бути розгорнуті інформаційні кампанії та заклики, зорієнтовані на підбурювання й т.ін.), що стосується формування мотивів до реалізації терористичної загрози й, відповідно, збільшення кількості її прибічників.

За другим напрямом має бути сформований комплекс різноманітних проактивних заходів із відстеження мотивів виникнення і розвитку терористичних загроз та відповідного скринінгу підозрюваних щодо цього. Зокрема, до вказаних заходів можуть бути віднесені психотехнології поведінкового та мовленнєвого аналізу осіб (можливо причетних до терористичної діяльності й тих, які мають стійкі мотиви до її реалізації), а також їх опитування (у тому числі й інструментальним методом детекції нещирості з використанням поліграфа), у межах пошуку доказової бази. Достовірність прогнозу щодо перебігу певних дій

конкретної особи, з поміж іншого, залежить від об'єктивного оцінювання її мотивації до терористичної діяльності.

Щодо зазначених напрямів, досить дієвим буде метод керування вразливостями, зорієнтований на виявлення, оцінювання та усунення потенційних слабких місць щодо можливих терористичних проявів й тенденцій їх розвитку, зокрема в соціальних, політичних та економічних сферах сучасного соціуму. До того ж, визначення мотиваційних прогнозних маркерів є вкрай важливим щодо викриття потенційної терористичної діяльності й навіть зменшення рівня терористичних загроз. Останній може зумовлюватися й поведінкою осіб, які мають певні терористичні наміри та плани щодо їх реалізації. Задля прогнозування ймовірності вчинення терористичного акту доцільно проводити всебічне оцінювання особистісних та поведінкових особливостей зазначених осіб [1, 5, 6].

Тероризм, що є деструктивним різновидом діяльності, насамперед, формується на основі сформованого комплексу мотивів, котрі спонукають певних осіб до реалізації власних терористичних намірів. Отже, щоб успішно протистояти діям терористів, слід розуміти особистісні передумови їхньої поведінки, тобто їх мотивацію до терористичних дій та загалом діяльності. Крім того, характер поведінки терористів залежить від комплексу сформованих у них зазначених мотивів, що спонукають до певних терористичних актів та просування терористичних ідей. Також необхідно враховувати, що поведінка людини зазвичай спонукається не лише одним, а цілою низкою актуальних мотивів.

Усвідомлення комплексу мотивів до терористичної діяльності є однією із пріоритетних передумов успішних дій в складних умовах терористичної небезпеки, коли безпосередньо доводиться стикатися із терористами й прогнозувати їхню поведінку, щоб обирати найефективніші способи боротьби з ними. При цьому варто враховувати, що немотивована особа зазвичай не буде фанатично реалізовувати свої терористичні наміри. Тільки високий рівень мотивації може спонукати її до терористичної діяльності.

Як відомо, сутність останньої полягає, насамперед, у плануванні, організації й реалізації терористичних актів, у поширенні ідеології та у пропаганді тероризму (ЗУ «Про боротьбу з тероризмом») [7]. Від процесу її реалізації терорист може отримувати задоволення й навіть долати певні власні комплекси, а в деяких ситуаціях відчувати перевагу над іншими людьми, насамперед жертвами

терористичного акту. Разом з тим, недостатній рівень розвитку мотивів до терористичної діяльності чи взагалі відсутність мотивації щодо неї можуть перешкоджати виникненню терористичних намірів чи загалом формуванню терористичних організацій / груп.

Загалом, аналізуючи або прогнозуючи певну поведінку терористів, слід виходити з того, що їхні мотиви до відповідних терористичних дій є особистісними утвореннями, тобто мають внутрішню природу, оскільки формуються у свідомості особистості. До того ж, кожен мотив є тільки внутрішньою спонукою до реалізації конкретних терористичних намірів. Саме спонукання формує і презентує внутрішній зміст мотиву як особистісного феномена, котрий актуалізує бажання здійснювати терористичні наміри. Що стосується мотивів до терористичної діяльності, то вони утворюються та розвиваються під безпосереднім впливом певних соціальних й особистісних передумов, зокрема таких:

- перебування соціальних групах, які є деструктивно зорієнтованими;
- взаємодія із різними антисоціальними спільнотами;
- схвалення та прийняття певних ідеологічних постулатів;
- загалом, девіантна поведінка;
- сповідування ідей звільнення світу від непокірливих людей;
- наявність певних акцентуйованих рис характеру;
- психічні відхилення та розлади тощо.

Разом з тим, за необхідності швидкого реагування на певні дії інших людей чи події. Наприклад, у процесі терористичного акту, терористи не завжди можуть осмислювати свою подальшу поведінку й в них може виникати відповідна реакція, що детермінується підсвідомістю. Зокрема, в стані емоційного збудження такий мотив, як «бажання помститися за не покору» може взагалі не піддаватися необхідному критичному аналізу, а викликати спонтанну реакцію (мовленнєву, дійову).

За описаним вище механізмом, як правило, будуть реалізовуватися більшість мотивів до терористичної діяльності, оскільки сформовані ними певні фактори стресу / дистресу актуалізують певну агресію і в жертв терористичного акту. Під час досягнення цілей терористичної діяльності терористи також перебувають у стані психічної напруженості й підвищеного рівня тривожності. Зазначене викликає роздратованість та неконтрольовані емоційні реакції, а мотиви при цьому

зазвичай виконують функцію збудження, яка зорієнтована, насамперед, на актуалізацію:

- зовнішніх чинників, що сприяють реалізації наявних актуальних мотивів;

- потреб, цілей та намірів терористів відповідно до особливостей планування терористичного акту;

- агресивнішої поведінки, що реалізується через залякування й погрози, котрі сприятимуть швидкій реалізації терористичних намірів;

- усвідомлення терористами безмежної влади над жертвами терористичного акту.

Отже, окрім об'єктивних причин виникнення мотивації до терористичної діяльності, необхідно звернути увагу ще й на її функціональність. Вона є дає змогу прогнозувати сукупність та особливості передумов формування, реалізації й завершення (в умовах конкретного терористичного акту) дій терористів. Вказанні дії розпочинаються та реалізуються за своєрідним психологічним алгоритмом, а саме [2]:

- спочатку виникає потреба, яка трансформується в один чи декілька мотивів, котрі спонукають терориста до вчинення певних дій для досягнення наявної мети (задоволення актуальної потреби);

- далі відбувається відповідна емоційна оцінка результату задоволення чи незадоволення потреби, що внаслідок усвідомлення результату дії мотиву у терориста викликає позитивний (якщо мотив реалізований) чи негативний (коли мотив нереалізований) психоемоційний стан.

Якщо не відбулося задоволення певної потреби, то виникає негативний психоемоційний стан, котрий і запускає цей алгоритм по-новому. Його функціонування детермінують й певні зовнішні обставини, які безпосередньо або опосередковано здійснюють вплив на особистість терориста. Отже, мотивація завжди визначає емоційність процесу реалізації дій терориста та має певну функціональність, зорієнтовану на формування у нього відчуття зверхності над іншими. Найстійкішими мотивами до терористичної діяльності є такі, що сприяють забезпеченню потреби, що відповідає завищеній самооцінці терориста та рівню його домагань.

Вочевидь, ієрархія мотивів до терористичної діяльності не є сталим мотиваційним комплексом терориста, оскільки змінюється залежно від: досвіду виконання терористичної діяльності; особливостей взаємодії та указівок ватажків терористичних груп; перебігу соціальних процесів та розвитку негативних соціальних факторів; умов реалізації терористичної діяльності; особистісних пріоритетів терористів тощо.

Мотиви до терористичної діяльності, котрі для конкретного терористів є найбільш значущими, перебувають у динаміці - постійно актуалізуються та здійснюють суттєвий мотиваційний вплив на процес терористичної діяльності. Від особливостей особистісного сприймання терористом терористичної діяльності та від того, як довго він її виконує, виокремлюють чотири рівні терористичної мотивації:

- початковий - мотивація до терористичної діяльності починає формуватися, насамперед, під впливом певних зовнішніх чинників й містить наступні мотиви: прагнення самоствердитися, бажання долучитися до терористичної групи, інтерес до деструктивних дій;

- стверджувальний - мотиваційні пріоритети зорієнтовані на самовираження, самоствердження та самореалізацію особи як терориста і формуються під впливом особистісних переконань; на цьому рівні актуалізуються мотиви до самоствердження та самоідентифікації особи як терориста, визнання її такою іншими терористами, прагнення до швидкого подолання бар'єру невпевненості;

- функціонально-дійовий - на цьому рівні мотивація розвивається під впливом зовнішніх умов, особливостей терористичної діяльності й внутрішніх деструктивно-орієнтованих чинників; формуються мотиви до організації і реалізації певних терористичних актів, до поширення ідеології тероризму, до актуалізації терористичних намірів та досягнення конкретних терористичних цілей;

- самовпевненості - цей рівень притаманний тільки досвідченим терористам, які вже не одноразово приймали участь в терористичних актах та мають переконаність щодо власної спроможності вирішити питання, насамперед, терористичним шляхом; на цьому рівні мотивація залежить від набутого досвіду терористичної діяльності, сформованих деструктивних поведінкових стереотипів та віри терориста у власну «неперевершеність» під час досягнення терористичних цілей.

Залежно від того, як терорист усвідомлює та реалізовує конкретні терористичні дії у процесі терористичної діяльності, відбуваються зміни і в його мотивації. Встановлено, що виокремлюються основні групи мотивів до терористичної діяльності, а саме [1]:

- мотиви самоствердження - прагнення до самореалізації, бажання бути унікальним, прагнення справити неперевершене враження на навколишніх, інтерес до специфічної роботи;

– матеріальні мотиви - бажання збагатити власні статки за рахунок інших, інтерес до накопичення матеріальних цінностей, прагнення до легкої «наживи», переконаність у тому, що влада над іншими збільшується за рахунок розширення своїх матеріальних можливостей;

– мотиви помсти - прагнення «провчити кривдників» чи відчутти зверхність над ними, бажання помститися комусь чи за когось, прагнення до «гучної розплати»;

– мотиви влади - бажання відчутти владу над іншими, прагнення до відчуття «могутності», прагнення до демонстрації неперевершеності, бажання керувати іншими та принижувати їх;

– мотиви визнання - прагнення до визнання оточенням «неповторності» терориста, бажання виділитись й бути зовсім не таким, як інші, прагнення бути «відомим» та «визнаним»;

– мотиви позбавлення комплексів - бажання нейтралізувати власні комплекси, прагнення до ідеалізованого «Я», бажання довести всім власну «силу»;

– ідеологічні мотиви - бажання примусити інших сповідувати певні традиції; прагнення нав'язувати ідеологічні пріоритети; інтерес до конкретної ідеології та до її насильницького запровадження.

До того ж, поведінку терориста можуть визначати мотиватори, що впливають на процес прийняття своєрідних рішень та спонукають до безпосередньої терористичної діяльності, а саме:

• зовнішні мотиватори: актуалізуються на рівні певної терористичної організації; суспільні конфліктогени;

• внутрішні мотиватори: поведінкові деструкції та девіації, особистісні потреби і злочинні наміри, жага до помсти та матеріального збагачення тощо.

Таким чином, із вищевикладеного можна зробити наступні *висновки*:

– поведінку терориста, зорієнтовану на підготовку та реалізацію терористичних актів, зумовлює низка мотивів, що її активізують, спрямовують та регулюють;

– без мотиваційного потенціалу (актуально-пріоритетних мотивацій функціонування у сучасному соціумі) терористів здійснювати специфічно-негативну та деструктивну для соціуму терористичну діяльність неможливо, оскільки така діяльність досить мінлива, агресивна й має низку суспільно неприйнятних наслідків;

– процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності, насамперед, детермінується актуалізацією потреб, цілей та мотивів,

які набувають значущості залежно від особистісних уподобань терориста та особливостей перебігу терористичних дій;

– зазначенні вище мотиваційні передумови сучасного тероризму (мотиваційний потенціал терориста, його мотиви до терористичної діяльності, процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності) формуються на основі особистісних характеристик терористів, особливостей їх функціонування в соціумі та перебігу суспільно-політичних й економічних процесів;

– для подолання чи нейтралізації проблеми тероризму, зокрема, вкрай важливо урахувати його мотиваційні передумови, оскільки це дасть змогу прогнозувати та ліквідувати можливі причини виникнення тероризму, розробити дієво-ефективні стратегії боротьби з цим деструктивним явищем.

Література

1. Іванова Н. Г., Морозов О. М., Паливода О. О. та ін. Психологічні особливості стійкості особистості до терористичної загрози : практ. посіб. Київ : НА СБУ, 2022. 160 с.

2. Іванова Н. Г. Сутність мотиву особистості в теорії мотивації. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 3 (61), С. 20-27.

3. Концепція боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text> (дата звернення: 17.11.2021)

4. Кудінов С. С. Правова політика з формування антитерористичної компетентності в Україні : моногр. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 268 с.

5. Кудінов С. С., Рижов І. М., Романов М. С. Основи терорології : навч. посіб. Острого : Національний університет «Острозька академія», 2019. 200 с.

6. Морозов О. М. Тероризм. Системна війна. Державна безпека. Героїзм і психофізіологія. Київ, 2019. 64 с.

7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 17.06.2020 № 720-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 47. Ст. 408.

*Домброван Н. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Пономаренко А. Ю.,
кандидат педагогічних наук*